

Mellom aktivitet og passivitet

Maurice Merleau-Ponty og kjærlighet som institusjon

Between activity and passivity

Maurice Merleau-Ponty and Love as Institution

Kaja Jenssen Rathe

Stipendiat, Institutt for filosofi og førstesemesterstudier, Universitetet i Tromsø, Norges Arktiske Universitet

Rathe skriver en avhandling om migrasjon og fenomenologi og jobber også med feministisk filosofi. Hun har tidligere publisert artikler om Maurice Merleau-Ponty og Catherine Malabou. Hun er medredaktør i det åpne nettidskriftet *Puncta: Journal of Critical Phenomenology*.

kaja.j.rathe@uit.no

Sammendrag

I denne artikkelen går jeg gjennom noen sentrale aspekter av Maurice Merleau-Pontys analyse av kjærlighet både fra *Phénoménologie de la perception* fra 1945 og forelesningsrekken *L'institution, la passivité* fra 1954–1955. Jeg retter søkelyset spesielt på den senere analysen og viser hvordan Merleau-Ponty her, med analysen av kjærlighet som institusjon, tar avstand både fra tanken om kjærlighet som passiv skjebne og tanken om kjærlighet som fritt valg og subjektiv «illusjon». Med institusjonsbegrepet er det mulig å tenke kjærligheten som noe som både er aktivt og passivt samtidig. Dette gjør det videre mulig å trekke fram fire aspekter som kjennetegner kjærligheten hos Merleau-Ponty: (1) Kjærlighet instituerer en historie som både peker mot fortiden og mot fremtiden; (2) kjærligheten er virkelig som levd erfaring i den grad den er både passiv og aktiv; (3) kjærlighet viser oss vår sårbarhet som mennesker uten å tilintetgjøre oss og (4) kjærligheten kjennetegnes av at dens mening alltid er åpen for forandring.

Nøkkelord

Maurice Merleau-Ponty, kjærlighet, institusjon, passivitet, temporalitet

Abstract

In this article I present some central aspects of Maurice Merleau-Ponty's analyses of love as developed in *Phenomenology of Perception* from 1945 and the course *Institution and Passivity* from 1954-1955. I focus especially on the later analysis, and show how Merleau-Ponty here, with the analysis of love as an institution, criticizes both the idea of love as an entirely passive destiny, and the idea that love on the contrary is an effect of subjective, free choice, and a "subjective illusion." With the concept of institution, it becomes possible for Merleau-Ponty to think of love as something that we are both actively and passively involved in at the same time. This, in turn, makes it possible to formulate four aspects of Merleau-Ponty's concept of love: (1) Love institutes a history that is oriented both toward the past and the future; (2) love is real as lived experience precisely in so far as it is both passive and active; (3) love shows us our vulnerability as humans without annihilating us; (4) love is characterized by the fact that its meaning is always open for transformation.

Keywords

Maurice Merleau-Ponty, love, institution, passivity, temporality

Hva er egentlig romantisk kjærlighet, både som følelse og som relasjon? Hvordan oppstår en kjærlighetsrelasjon? I denne artikkelen undersøker jeg disse spørsmålene gjennom tenkningen til den franske filosofen Maurice Merleau-Ponty (1908–1961). Som filosof er Merleau-Ponty mest kjent for sine fenomenologiske analyser av kropp og sansing, særlig for hovedverket *Phénoménologie de la perception* fra 1945 (på engelsk som *Phenomenology of Perception*, 2012). Han utviklet aldri noen «kjærlighetsfilosofi» i betydningen en systematisert, utviklet teori rundt fenomenet eller begrepet kjærlighet (May, 2017, s. 1, denne og andre oversettelser fra engelsk er mine egne). Imidlertid finnes det flere steder i Merleau-Pontys verker hvor han beskriver og analyserer kjærlighet som en del av andre analyser, og som derfor gjør det mulig å si noe om hans tenkning rundt dette temaet. Samtidig må man ha i mente at å skrive om Merleau-Pontys kjærlighetsbegrep i stor grad handler om å tolke det lille han skriver om kjærlighet i lys av andre og mer utviklete deler av hans filosofi.

Merleau-Pontys tenkning om kjærlighet undergår sannsynligvis et skifte mellom *Phenomenology of Perception* og hans senere tenkning (Burke, 2017; Dufourcq, 2005). Mens han i 1945 er opptatt av å skille mellom ekte og falsk kjærlighet som en del av analysen av skillet mellom forestilling og virkelig persepsjon, nedprioriterer han senere dette skillet til fordel for et forsvar av kjærlighetens *virkelighet*. I forelesningsrekken *L'institution, la passivité* fra 1954–1955 (*Institution and passivity*, 2010) analyserer han kjærlighet som «institusjon av en følelse». Det er særlig denne analysen som gjør det verdt å trekke fram Merleau-Pontys tenkning om kjærlighet, og i det følgende er det derfor den jeg konsentrerer meg mest om. Her tar Merleau-Ponty utgangspunkt i spørsmålet: «Hvordan setter følelsen av kjærlighet seg?». I diskusjonen av dette spørsmålet argumenterer han for at kjærligheten verken kan reduseres til noe «skjebnebestemt» eller til det Marcel Proust og Jean-Paul Sartre på andre siden forstår som en «subjektiv illusjon». Som en motsats til begge posisjonene insisterer Merleau-Ponty på kjærlighetens virkelighet som institusjon, noe som særlig innebærer at kjærlighetens virkelighet er å finne i dens temporalitet og i måten den både er aktiv og passiv på samtidig.

I det følgende viser jeg først utviklingen fra Merleau-Pontys kjærlighetsbegrep mellom *Phenomenology of Perception* og *Institution and passivity*, før jeg tar et dypdykk inn i forståelsen av kjærligheten som institusjon som motsats til kjærlighet forstått både som skjebne og illusjon. Dette bringer meg til å formulere fire aspekter som kjennetegner kjærligheten hos Merleau-Ponty: (1) Kjærlighet instituerer en historie; (2) kjærligheten er virkelig i den grad den er både passiv og aktiv; (3) kjærlighet viser oss vår sårbarhet som mennesker uten å tilintetgjøre oss og (4) kjærlighet har en mening som er åpen.

1. Fra «sann» kjærlighet til kjærlighet som institusjon

I *Phenomenology of Perception* analyserer Merleau-Ponty kjærlighet som en del av en analyse av hvorvidt følelser kan være «falske eller illusoriske» (2012, s. 397). Det er altså selve følelsen av kjærlighet det dreier seg om. Mer spesifikt er han opptatt av å skille mellom ekte og falsk kjærlighet (sfølelse) som en del av analysen av skillet mellom forestilling og virkelig persepsjon. For Merleau-Ponty er hovedforskjellen mellom falsk og ekte kjærlighet at falsk kjærlighet, selv om den oppleves som kjærlighet for den som elsker, ikke egentlig innebærer å elske en person i hans egen, fulle måte å være på: Man elsker bare noen av personens kvaliteter. Som Megan Burke formulerer det, er falsk kjærlighet en «kjærlighet for 'visse kvaliteter' som reduserer den elskede til en *ting*, *et øyeblikk*, eller *et kjennetegn* . . . I falsk kjærlighet er det ikke den elskede som seg selv som er elsket, men en del, et trekk, en karakter» (Burke, 2017, s. 58, min kursivering).¹ Dessuten er falsk kjærlighet kjennetegnet av at den

som elsker ikke er fullstendig engasjert, men kun elsker med deler av seg selv: «Jeg var ikke fullstendig fanget – deler av min fortid og min framtid unnslopp invasjonen, og jeg bevarte steder inni meg for noe annet» (Merleau-Ponty, 2012, s. 397). I motsetning til falsk kjærlighet står «ekte kjærlighet»: en kjærlighet som «fanger fullstendig» og som berører hele min person, ikke bare noen deler av meg. I motsetning til falsk kjærlighet handler altså ekte kjærlighet om å være «fullstendig oppslukt» i (hele) den elskedes vesen (Merleau-Ponty, 2012, s. 397). Her er følelsene «ekte» og ikke «forestilte», som i falsk kjærlighet. Merleau-Ponty skriver videre:

Ekte kjærlighet trommer sammen alle subjektets ressurser og påvirker ham fullstendig, mens falsk kjærlighet har å gjøre med bare en av hans personer: «mannen på forti», hvis det er snakk om sen kjærlighet; «den reisende», hvis det er snakk om eksotisk kjærlighet; «enkemannen», hvis den falske kjærligheten baserer seg på et minne; eller «barnet», hvis den baserer seg på minnet om moren. En ekte kjærlighet slutter når jeg forandrer meg eller når den elskede personen har endret seg; en falsk kjærlighet avsløres som falsk når jeg vender tilbake til meg selv. Forskjellen er essensiell. (2012, s. 398, min oversettelse)

Vi ser her at falsk kjærlighet, i motsetning til ekte kjærlighet, «avsløres som falsk når jeg vender tilbake til meg selv». Siden den kun berører en begrenset forestilling jeg har av den elskede eller av meg selv, vil den være truet med det samme jeg anerkjenner den elskedes eller min egen hele person. Ekte kjærlighet, derimot, har større potensiale for å vare, fordi den allerede engasjerer – og ikke er truet av – hele vår person eller hele personen til den vi elsker. Dette betyr ikke at ekte kjærlighet ikke kan forandre seg: Som Merleau-Ponty skriver i avsnittet over, vil en ekte kjærlighet gjerne ta slutt dersom en av eller begge de elskende forandrer seg. Men til forskjell fra falsk kjærlighet var denne kjærligheten likevel sann så lenge den varte.

Merleau-Ponty understreker at det kan være vanskelig å vite forskjellen på de to formene for kjærlighet, nettopp fordi man aldri helt kjenner sine egne følelser og hva som motiverer dem. Det er gjerne først i ettertid man forstår om man «virkelig» elsket eller ikke. Det man trodde var ekte følelser av kjærlighet kan vise seg å ikke være det likevel. Motsatt kan «falsk kjærlighet» gå over til å bli «ekte kjærlighet». Det er vanskelig å vite, for våre egne følelser og kjennskap til både oss selv og andre er aldri fullstendig transparente for oss: Vi unnslipper alltid oss selv til en viss grad. Man kan riktignok med tiden erfare forskjellen mellom å være «fullstendig oppslukt» i den andre og å kun være «delvis engasjert», men paradoksalt nok er det kun gjennom erfaringen av desillusjon – altså falsk kjærlighet – at man kommer i bedre kontakt med sine egne «virkelige» følelser av kjærlighet, presiserer Merleau-Ponty. «Falsk kjærlighet» er derfor på mange måter en forutsetning for at «ekte kjærlighet» kan være mulig. Samtidig er denne læringsprosessen i kjærlighet aldri over; man er aldri ferdig utlært om seg selv og sine egne følelser. Til tross for denne ambivalensen og overlappingen mellom de to, virker det likevel viktig for Merleau-Ponty å holde på skillet mellom ekte og falsk kjærlighet, hvor «falsk kjærlighet» hovedsakelig er et resultat av en falsk forestillings-evne og altså utgjør en slags illusjon basert på følelser som i seg selv er delvis fiksjonelle.

Analysen av falsk og ekte kjærlighet i *Phenomenology of Perception* har både interessante og problematiske aspekter ved seg. På den ene siden gjør nok Merleau-Ponty rett i å advare om at å redusere den andre til et ideal eller en begrenset versjon av seg selv og dermed «objektiverer» ham eller henne, er et problematisk utgangspunkt for kjærligheten (evt. fører til en «falsk» form for kjærlighet). Man kan her tenke seg at kritikken av denne falske, objektiverende kjærligheten resonnerer for eksempel med Simone de Beauvoirs kritikk av

1. Med mindre annet er nevnt, er både dette og følgende sitater oversatt til norsk av artikkelforfatteren.

«inautentisk» kjærlighet, som er en kjærlighet basert på falske forestillinger om den andre, farget blant annet av kjønnsideologiske stereotypier og heteronormative idealer (Beauvoir, 2000; Pettersen, 2017). I kontrast til dette, er det sant at å omfavne «hele» den andre personen og respektere ham eller henne for det – både i sin styrke og sårbarhet, eller som Tove Pettersen formulerer det i sin beskrivelse av Beauvoirs «autentiske kjærlighet»: både i sin forskjell fra meg selv og samtidige likeverd (Pettersen, 2017, s. 165) – gir rom for en kjærlighet som er «sannere».

På den andre siden virker det som om den ekte kjærligheten Merleau-Ponty beskriver likevel ender med å framstå litt for idealisert. For hvordan vet man, for det første, at man engasjerer seg i noens *hele person* og at man er «fullstendig oppslukt», slik sann kjærlighet beskrives? Merleau-Ponty insisterer jo selv på ambivalensen mellom ekte og falsk kjærlighet – en ambivalens som handler om umuligheten av å vite sikkert både hva man føler eller hvem man «er», samt om umuligheten av å noen gang trenge fullstendig inn i den andre. Den andre forblir annen, og jeg forblir også til en viss grad alltid «en annen» overfor meg selv: Bevisstheten er alltid delvis ugjennomsiktig for seg selv. For det andre kan man også spørre (noe Merleau-Ponty ikke gjør): I hvilken grad, eller under hvilke forutsetninger, er det egentlig en god ting å være «fullstendig oppslukt»? Man kan for eksempel – også her med utgangspunkt i Beauvoirs kritikk av «inautentisk kjærlighet» – si at det å være «fullstendig oppslukt» i kjærligheten uten å føle seg eksistensielt truet er et privilegium som hører den sterke part i kjærligheten til. For den svake parten – Beauvoir snakker her hovedsakelig om kvinner i tradisjonelle heteroseksuelle forhold – ender nemlig en slik «total oppslukthet» ofte med at den som elsker ender med å *miste seg selv*. I et samfunn hvor hennes situasjon er å være «den andre» og et «relativt vesen» opplever kvinnen ofte kjærligheten som «en fullstendig tilbaketreden til fordel for en herre» (Beauvoir, 2000, s. 671). Dette skjer i mindre grad med menn enn med kvinner, påpeker hun, i den grad menn «[aldri gir] seg helt hen», selv i kjærligheten, men «forblir i sentrum av sitt eget liv som suverene subjekter» (s. 671). Kanskje er Merleau-Pontys beskrivelse av «sann» kjærlighet som en «totalt oppslukthet» som likevel ikke oppleves som eksistensielt truende, men først og fremst som positiv, en type erfaring som er typisk for menn eller for den «sterke part» i en kjærlighetsrelasjon.

Imidlertid må vi som lesere av Merleau-Ponty spørre: Går det likevel an å forsvare tanken om «ekte kjærlighet» og erfaringen av å engasjere seg fullstendig i noens hele person, til tross for umuligheten av å kjenne sine egne følelser eller den elskedes «hele person» til bunns; til tross for Beauvoirs kritikk av den altoppslukende kjærlighetens selvdestruktive potensiale dersom den er basert på ulikhet? Beauvoir selv insisterer på at autentisk kjærlighet mellom likeverdige og frie subjekter er mulig. Men der forsvaret av autentisk kjærlighet for henne handler om at kjærligheten må være basert på anerkjennelsen av den elskedes radikale frihet, den andres radikale forskjell fra meg selv og samtidige likhet og likeverd som menneske, handler skillet mellom falsk og ekte kjærlighet hos Merleau-Ponty om noe annet, nemlig om intensiteten og dybden i kjærlighet som følelse og relasjon, til forskjell fra andre følelser og relasjoner. Tross alt elsker jeg ikke alle jeg anerkjenner som forskjellige fra og samtidig likeverdige med meg. Den doble anerkjennelsen av den andres likhet og frihet som Beauvoir insisterer på er forutsetningen for at en likeverdig, autentisk eller «ekte» kjærlighet kan blomstre. Dette viser hun mye bedre enn Merleau-Ponty. Men hva er det som kjennetegner selve følelsen og relasjonen av kjærlighet når den faktisk blomstrer? Og i hvilken grad kan denne kjærlighetserfaringen sies å være mer eller mindre «sann»?

Det jeg mener vi finner hos Merleau-Ponty som er verdifullt i diskusjonen om kjærlighet er en refleksjon rundt hva det er som gjør kjærlighetserfaringen til noe spesielt, en absorberende og definerende type relasjon som «oppsluker oss» – ikke bare når den er destruktiv,

men også de gangene kjærligheten er likeverdig og anerkjennende. Det er dette han er ute etter å beskrive i analysen av sann og falsk kjærlighet, og det er også det som står på spill når han ti år senere kommer tilbake til spørsmålet om kjærlighet i forelesningsrekken *Institution and passivity* fra 1954–1955 (Merleau-Ponty, 2010).² Her analyserer han kjærlighet som «institusjon av en følelse», og spørsmålet han tar utgangspunkt i, er: «Hvordan setter følelsen av kjærlighet seg?» (Merleau-Ponty, 2010, s. 28). Med andre ord: Hvordan oppstår kjærlighet – ikke bare som tiltrekning eller fascinasjon, men som levd erfaring, som en faktisk følelse av kjærlighet, som en følelsmessig relasjon til den andre med en viss tyngde? Merleau-Ponty nevner ikke om han her snakker om ekte eller falsk kjærlighet. Uten at han selv gir noen forklaring på skiftet, insisterer Merleau-Ponty nemlig i *Institution and passivity*, istedenfor å snakke om «ekte» kjærlighet slik han gjorde i 1945, heller på det han kaller kjærlighetens *virkelighet* (Burke, 2017). Likevel kan analysen av kjærlighet som institusjon og kjærlighetens «virkelighet» hjelpe oss til bedre å forstå, og også nyansere, det tidligere skillet mellom sann og falsk kjærlighet.

2. Kjærlighet som institusjon

«Institusjon» er et sentralt begrep i Merleau-Pontys sene filosofi, og et begrep han henter fra Edmund Husserl (*Stiftung*). Det utgjør også et av de to hovedbegrepene han analyserer i forelesningsrekken fra 1954–55 – det andre er «passivitet». Med institusjonsbegrepet ønsker Merleau-Ponty å tenke subjektet på en ny måte som innebærer et annerledes forhold mellom subjekt og verden og mellom aktivitet og passivitet, enn det tradisjonelle subjektet i vestlig filosofi (kogitoet). Å «institudere» er et verb med røtter i latin som betyr å opprette, etablere eller innstifte noe. Merleau-Ponty tar utgangspunkt i denne etymologien og gir begrepet «institusjon» en eksplisitt filosofisk definisjon som skiller seg fra «institusjon» i ordets vanlige politiske eller sosiale betydning (for eksempel juridiske, politiske eller sosiale institusjoner som stat, lovverk eller ekteskap – selv om også disse til en viss grad kan sies å være noe som er etablert eller «innstiftet»). For Merleau-Ponty refererer «institusjon» til en spesiell type hendelse som vi erfarer, som kan inngå enten i vår personlige eller i vår felles historie, men som har en spesiell betydning og kraft. Merleau-Ponty definerer denne typen erfaringshendelse på følgende vis:

Med institusjon mener jeg her de hendelsene i erfaringen som gir erfaringen varige dimensjoner, som en hel rekke andre erfaringer vil gi mening i relasjon til og vil danne en tenkbar fortsettelse av eller historie til – eller også hendelser som legger igjen en mening i meg, ikke bare som noe som overlevende eller en rest, men som et kall om etterfølgelse, et krav om en framtid. (Merleau-Ponty, 2010, s. 77)

Vi ser her at «institusjon» er noe som handler om vår erfaring av tid, en hendelse «som gir erfaringen varige dimensjoner». Noen erfaringshendelser har nemlig en helt spesiell evne til å skape noe nytt og varig, nærmere bestemt en varig mening, en ny temporalitet, som kan gi mening til en rekke andre erfaringer (som utgjør den instituerte hendelsens «fortsettelse» eller «historie»). Merleau-Ponty presiserer også at han forstår institusjoners «varige dimensjoner» som et slags «referansesystem» (2010, s. 8–9).

I den videre analysen av institusjonsbegrepet skiller Merleau-Ponty mellom institusjon i vår personlige historie (for eksempel av en følelse, et kunstverk eller av kunnskap) og insti-

2. Fra forelesningene har vi bare Merleau-Pontys notater – å beskrive dem som ufullstendige vil være en underdrivelse. Likevel gir forelesningsnotatene et godt innblikk i Merleau-Pontys senere tenkning om innholdet og viktigheten av begrepene «institusjon» og «passivitet».

tusjon i offentlig historie (institusjon av en historie vi har til felles, som for eksempel at en revolusjon kan innlede en ny historisk epoke). I alle disse tilfellene er institusjon noe som beskriver den historiske dannelsen – eller fødselen – av en ny mening som vil utleve øyeblikket da den oppstod, som altså har en seighet eller varighet som gjør at denne institusjonen, denne hendelsen, fungerer som en referanse for andre erfaringer. Selv om institusjon referer til en gitt (historisk situert) hendelse, etablerer den altså samtidig en ny mening som peker framover. Som Merleau-Ponty understreker i sitatet over, er en institusjon noe som utgjør et «krav om framtid».

Det som er spesielt med institusjonsbegrepet, er at det peker både bakover og framover: Det som institueres skriver seg inn i en tradisjon samtidig som det etablerer noe nytt og med det (delvis) fjerner seg fra den samme tradisjonen som frambrakte den. Donald A. Landes setter fingeren på denne dobbeltheten når han beskriver Merleau-Pontys institusjonsbegrep som «a coherent deformation of the past and present that opens a field of future expression» (Landes, 2013, s. 113). Institusjonen bekrefter og tar opp en allerede eksisterende fortid, men transformerer denne fortiden og skaper den om til noe nytt. En annen måte å forstå denne dobbeltheten på er å forstå institusjon som noe som ligger mellom en mening som er *gitt* på et bestemt tidspunkt og en mening som er i kontinuerlig prosess og åpen for forandring: Fremtidige uttrykk for det instituerte kan selv komme til å transformere institusjonens betydning.

2.1 Institusjon mellom aktivitet og passivitet

En annen måte å forstå hvordan institusjon peker både framover og bakover på, er å forstå begrepet som noe som står mellom aktivitet og passivitet. At Merleau-Ponty analyserer «institusjon» og «passivitet» i samme seminar er ikke tilfeldig, og de to begrepene henger nøye sammen. Det Merleau-Ponty gjør, er nemlig å tenke det passive som noe som har sin motsats, ikke i det aktive, slik vi ofte tenker, men nettopp i institusjon. Relasjonen mellom det passive og institusjon er dessuten noe helt annet enn mellom det passive vs. det aktive: Det er en relasjon som ikke kjennetegnes av motsetning, men av en felles forbindelse. Dette innebærer at å tenke seg en hendelse som «institusjon av ny mening» ikke handler om å forstå denne institusjonen som et resultat av en rent aktiv handling eller i motsetning til noe «passivt». Til forskjell fra det aktive er en institusjon både aktiv/kreativ og passiv samtidig. Et kunstverk, forstått som institusjon, er for eksempel et fritt uttrykk, en kreasjon, institusjon av ny mening, skapt av en kunstner på et gitt tidspunkt. Men samtidig refererer det alltid tilbake til en tradisjon, til tidligere meninger og tradisjoner som kunsten aldri kan la være å referere tilbake til og som har formet den. Et verk tar passivt opp i seg tidligere uttrykk og transformerer dem og skaper med det noe nytt. Å forstå institusjon som både aktivt og passivt samtidig handler dessuten ikke om å forstå hendelser som om de drar i to motsatte retninger, men som om det aktive og passive aspektet av hendelser utgjør to sider av samme sak, nemlig utviklingen av en historie. Det er nettopp gjennom transformering av gammel mening at ny mening kan tre fram. Enhver institusjon er på den ene siden en hendelse som oppstår på bakgrunn av en allerede gitt historie, en hendelse som institueres av noe annet enn seg selv, altså noe passivt (*institué*). Samtidig, på den andre siden, er enhver institusjon en hendelse som selv instituerer ny mening, noe aktivt og kreativt (*instituant*). De to dimensjonene av institusjon henger sammen og kan ikke tenkes hver for seg. En institusjon er en hendelse i erfaringen som er instituerende og instituert samtidig, og det er nettopp i dette møtet mellom det passive og det nyskapende at ny, varig mening kan oppstå.

2.2 Kritikk av kjærlighet som passiv skjebne og rent subjektivt valg

Å tenke kjærligheten som institusjon handler altså om å si at kjærligheten – både som følelse og videre som relasjon – er en hendelse som refererer både framover og bakover, som er både passiv (instituert) og aktiv (instituerende), som oppstår på bakgrunn av en historie og som samtidig skaper en ny mening og en ny historie. Hva som står på spill med denne forståelsen av kjærligheten kan i første omgang forstås ved å se hva Merleau-Ponty kontrasterer den med: tanken om kjærlighet som noe skjebnebestemt, og kjærlighet som noe man selv «fabrikkerer», det vil si kjærlighet som en ren subjektiv illusjon (Merleau-Ponty, 2010, s. 81).

I begynnelsen av diskusjonen av hvordan følelsen av kjærlighet «setter seg», refererer Merleau-Ponty først til et syn på kjærlighet som han beskriver som «utbredt» eller «vanlig», nemlig kjærlighet som «preordinasjon»: tanken om at kjærligheten er «en natur som påkaller en følelse» (2010, s. 28). Dette kan også forstås som at kjærligheten på en eller annen måte er skjebnebestemt. Merleau-Ponty tolker dette som om kjærligheten utvikler seg som en slags «organisme»: Slik en organisme utvikler seg fra et frø, en spire, et liv, vokser kjærligheten fra å være «latent» til å bli en «realitet». Dette betyr at kjærligheten er i utvikling, men samtidig er denne utviklingen satt i gang av noe utenfor den selv. Slik en organisme vokser fram og ut av en allerede eksisterende og delvis forhåndsbestemt matrise, form eller frø, vokser følelsen av kjærlighet ut av en på forhånd eksisterende kjerne, en «natur» eller «skjebne», som *fører til* at følelsene oppstår og «setter seg» på sikt.

Merleau-Ponty bruker ikke så mye tid på denne forståelsen av kjærlighet, men referansen til kjærlighet som er «preordinert» eller «forutbestemt» er nyttig fordi den hjelper oss å forstå hvordan kjærlighet som institusjon må forstås i motsetning til tanken om man i kjærligheten rett og slett ikke har noe valg. I dette narrative kan man riktignok fornekte sine «innerste følelser», men følelsene selv er nærmest en uunngåelig konsekvens av den skjebnebestemte forbindelsen som finnes mellom noen mennesker, som om denne forbindelsen allerede eksisterte på et annet plan, ofte lenge før de elskende selv blir seg sine egne følelser bevisst. Vi har, i min tolkning, med andre ord å gjøre med forestillingen om en slags «sjelevenn». Problemet med «kjærlighet som preordinasjon» er imidlertid at den innebærer at vi er fullstendig passive i møtet med kjærligheten. Det er en kjærlighet som på mange måter ikke er forenlig med et «jeg»: jeg-et oppløser seg og har ingen makt i møtet med kjærligheten, som på sin side nærmest tar en slags utenomkroppslig realitet. Subjektet kan ikke gjøre annet enn å føle i samsvar med det kjærligheten dikterer, og blir derfor irrelevant.

Tanken om kjærlighet som preordinasjon utgjør for Merleau-Ponty et av to ufullstendige svar på spørsmålet om hvordan kjærligheten «setter seg». Det andre ufullstendige svaret er tanken om at følelsen av kjærlighet, som alle andre følelser, til syvende og sist er et subjektivt *valg* og, som et resultat av dette, en illusjon som ikke refererer til en virkelig relasjon. Man kan nemlig tenke seg at kjærligheten «setter seg» på diametralt motsatt måte enn som noe skjebnebestemt eller «uunngåelig», nemlig som resultat av et løfte. I forelesningene understreker Merleau-Ponty at dette synet ikke handler om å redusere kjærligheten til noe som ikke har med følelser å gjøre, men å si at løftet eller valget, dersom det er ektefølt, *resulterer i selve følelsen*: Dersom løftet er «ekte», kaster vi oss inn i løftet slik at vi ender med faktisk å føle. En slik beslutning er mulig fordi den andre personen gjør det samme som meg: Som et speil, som et ekko, bekrefter han den. Vi kaller på hverandre, og «svaret» eller bekræftelsen fra den andre oppleves som et «mirakel». Likevel er dette mirakelet en illusjon, fordi det baserer seg på at vi velger å *glemme* at den andre personen ikke hører sammen med meg på noen skjebnebestemt måte, men faktisk er fri til å trekke seg når som helst.

Ifølge Merleau-Ponty danner dette synet utgangspunktet for en grunnleggende kritikk av kjærligheten som rent subjektivt fenomen og, mer spesifikt, en «subjektiv illusjon».

Denne kritikken er noe Merleau-Ponty finner både i Jean-Paul Sartres filosofi og i Marcel Prousts *På sporet av den tapte tid*. Proust skriver for eksempel, i et sitat som Merleau-Ponty har skrevet ned i forelesningsnotatene sine:

Få mennesker forstår antagelig kjærlighetens subjektive karakter, de ser ikke hvorledes den er i stand til å gestalte et helt nytt vesen, en hittil ukjent person som har lite å gjøre med den som bærer det samme navnet blant folk, fordi den nesten helt er bygget opp av elementer vi henter fra oss selv. (Proust, 2000, s. 56)

Det Proust framhever her er at kjærligheten består av en slags subjektiv projisering av oss selv over på en annen person og derfor fungerer som en illusjon.

For Sartre er kjærlighet et valg, og mer spesifikt et «umulig valg» som gjør at kjærligheten selv er et «umulig prosjekt». For Sartre er følelser generelt noe man alltid *velger* å hengi seg til. I stedet for å tenke at mine følelser og verdier påvirker valgene mine, er det for Sartre viktig å snu opp ned på denne erkjennelsen: Det er mine (frie) valg (om hvem jeg er og vil være) som påvirker følelsene mine, på samme måte som mine grunnleggende valg også påvirker verdiene mine. Å tenke at kjærlighet er noe de elskende rett og slett «ikke kan noe for», vil for Sartre være naivt og et åpenbart uttrykk for «dårlig tro». Mer spesifikt utgjør kjærlighet for Sartre et «umulig prosjekt», et ønske om å kunne koble seg på en annen person som aldri kan realiseres. Følelsen av kjærlighet må forstås som et ønske om å bli elsket, å bli satt opp som «absolutt verdi» hos den andre samtidig som man bevarer sin absolutte frihet. Det tragiske er imidlertid at det ikke finnes noen mulighet for å overskride gapet mellom konstituerende frie subjekter i møtet med den andre. For Sartre blir kjærligheten – som alle forsøk på å eksistere *sammen med* noen andre – derfor et «mislykket prosjekt»; et «problem uten løsning»; en erfaring gjennomsyret av dårlig tro. I *Væren og intet* skriver Sartre for eksempel, i en passasje som resonnerer sterkt med Proust:

Problemet med min væren-for-det-andet-menneske forbliver således uden løsning; de elskende forbliver hver for sig i en total subjektivitet; der er ikke noget, der kommer og ophæver deres kontingens eller redder dem fra fakticiteten. (Sartre, 2015, s. 183)

Satre understreker at denne umuligheten eller mangelen på løsning er å finne i den «grunnleggende selvmotsigelsen» som kjennetegner væren-for-den-andre som sådan: «kærligheten som grundlæggende modus for væren-for-det-andet-menneske har roden til sin egen ødelæggelse i sin væren-for-det-andet-mennesket» (2015, s. 184).

Merleau-Pontys respons til tanken om at kjærligheten er en «subjektiv illusjon» og et «umulig prosjekt» kan oppsummeres som en ambivalent motstand. «Alle disse kritikkenes er sanne. Men går de til bunns i spørsmålet [om hvordan kjærlighet oppstår?], spør han i *Institution and passivity* (2010, s. 29). Merleau-Ponty anerkjenner riktignok at kjærligheten er basert på hendelser og møter som er kontingente (altså «tilfeldige»), og at den har en ureduserbar subjektiv dimensjon ved seg. Han er med andre ord enig i kritikken av kjærligheten som forutbestemt «skjebne» og fullstendig passiv erfaring: Det er *sant* at vi selv er med på å konstituere selve følelsen av kjærlighet ved å kaste oss inn i den, og at kjærligheten oppleves som et mirakel fordi den andre utgjør et speil eller et ekko for mine valg, løfter og handlinger. Men for Merleau-Ponty er det umulig å gå med på at følelsen av kjærlighet, slik Sartre hevder, kun utgjør et valg eller et ikke-realiserbart personlig prosjekt og derfor til syvende og sist er en «illusjon». Det er nemlig ikke jeg som ene og alene bestemmer hvem, når eller hvordan jeg elsker. Følelsen av kjærlighet er noe som på mange måter innhenter meg enten jeg vil det eller ikke – en følelse jeg er passiv og sårbar

i møte med.³ Dette betyr ikke at jeg er fullstendig passiv i møte med kjærligheten (den er ikke «skjebne»), men at den har *noe passivt ved seg* som overskrider min deltakelse og vilje til å eventuelt forfølge den.

Som en motsats til begge posisjonene argumenterer Merleau-Ponty for at følelsen av kjærlighet må forstås som institusjon av en hendelse: den er både *instituerende/aktiv* og *instituert/passiv*. Kjærligheten innebærer ikke utradering av de elskende som subjekter og aktive pådrivere i den følelsesmessige relasjonen: Kjærlighet skjer ikke av seg selv, men fordi noen *vil* det. Den er en historie jeg selv er med å skape, som jeg er delaktig i – medskyldig i – ved å aktivt hengi meg til følelsene mine og den prøvende dialektikken med den (komme) elskende, som i tur fører til at mine egne følelser setter seg og utvikler seg. Samtidig er ikke kjærligheten et rent valg. Den er en historie tuftet på en følelse som på et eller annet tidspunkt også innhentet meg på en måte som gjorde meg passiv, stilt overfor noe jeg ikke fullstendig kunne velge. Merleau-Ponty beskriver kjærligheten som noe som er både ønsket og villet, men samtidig uforutsigbart: «Kjærlighet er ikke skapt av omstendigheter, eller gjennom valg; den består i måten spørsmål og svar er sammenkoblet – gjennom en tiltrekning er det noe mer som smetter inn, vi oppdager ikke akkurat det vi så etter, men noe annet som er interessant» (2010, s. 39). Når kjærligheten institueres som følelse er det nettopp denne opplevelsen av noe uventet, men interessant, som gjør at kjærligheten «setter seg». Samtidig er ikke dette «noe» som «smitter inn» mulig å definere på forhånd. Det gjelder med andre ord å få øye på det og gripe det, når det viser seg.

3. Fire aspekter av kjærligheten som institusjon

På bakgrunn av beskrivelsen av kjærlighet som institusjon, som noe som står mellom det aktive og det passive og er både villet og uforutsigbart samtidig, vil jeg her trekke fram fire aspekter av kjærligheten som Merleau-Ponty viser oss. Med unntak av det første punktet, som Merleau-Ponty er veldig tydelig på, er det her i hovedsak snakk om min egen tolkning, noen ganger i dialog med andre tolkninger.

1. *Kjærligheten danner en historie som peker både framover og bakover*

For det første er kjærligheten en historisk hendelse som kan spores tilbake til en kontingent begynnelse. Tanken om kjærligheten som institusjon innebærer at kjærligheten er instituert av ting som er tilfeldige – tilfeldige møter, tidligere erfaringer eller assosiasjoner som legger grunnlaget for at følelsen av kjærlighet på et eller annet tidspunkt krystalliserer seg. Samtidig instituerer denne i utgangspunktet tilfeldige hendelsen en ny mening som danner en historie. Denne nye meningen gjør at kjærligheten overskrider sitt utgangspunkt og danner en ny varighet og en egen temporalitet, en ny referanse i kraft av seg selv. Den nye meningen trekker med seg de elskende i et «krav om framtid», men samtidig fortsetter den å referere tilbake til den opprinnelige «kjærlighetshendelsen» lenge etter at den er instituert. Merleau-Ponty beskriver institusjon nettopp som «grunnleggelsen av en personlig historie på grunnlag av kontingens» (2010, s. 36) – det gjelder også kjærligheten. (For Merleau-Ponty innebærer dette faktisk at enhver kjærlighet også utgjør en fortsettelse av tidligere kjærlighets-historier, selv om de tar dem opp, transformerer dem og gjør dem om til noe nytt.)

3. «Ingen kjærlighet uten overbærenhet. Det er sant. Men er det nok for å bestemme seg for å elske? Hvorfor *denne typen* overbærenhet for denne personen? Hvorfor *denne typen* dårlig tro?» spør Merleau-Ponty (2010, s. 29).

2. *Kjærligheten er virkelig nettopp i den grad den både er aktiv og passiv*

Merleau-Ponty insisterer på at å forstå kjærligheten som institusjon, til forskjell både fra tanken om kjærligheten som preordinasjon og som subjektiv illusjon, innebærer at kjærligheten er virkelig. Det betyr ikke at den er virkelig kun «for subjektet», men også på en eller annen måte «i verden», som en del av den relasjonelle erfaringen mellom menneske og verden. (Dette gjelder for så vidt også om man ikke lenger elsker noen man har elsket eller ikke lenger er sammen med den man elsker. Man kan for eksempel tenke seg hvordan tidligere kjærlighet, i lang tid etter at et forhold er over, fortsetter å eksistere som et «referansesystem» som gir mening til andre erfaringer.) Kjærlighetens virkelighet består nettopp i at den danner en historie som transcenderer oss selv, hvor vi spiller både en aktiv og en passiv rolle.

Det passive aspektet ved kjærligheten bidrar til å gjøre den virkelig. En kjærlighet som kun er basert på et aktivt valg om hvem vi er eller vil være, eller om hvem vi ønsker å elske – et valg som aldri har «innhentet» oss eller har gjort oss passive og sårbare i møtet med den andre – vil på en eller annen måte ikke være «virkelig», men nettopp en illusjon, for å bruke Sartres ord. Kjærlighetens passive dimensjon er interessant, fordi den innebærer at det elskende subjektet, til tross for at det ikke er «fullstendig passivt», likevel er sårbart i møte med kjærligheten. Faktisk er det denne sårbarheten som gjør kjærligheten mulig i det hele tatt. Her finner vi også en mulig kobling til den «sanne» kjærligheten fra *Phenomenology of Perception*: Man kan spørre seg om det ikke nettopp er måten kjærligheten passivt innhenter oss på og gjør oss sårbare på som skiller «sann» fra «falsk» kjærlighet. Kanskje kan man forstå motsetningen mellom «sann» og «falsk» kjærlighet som motsetningen mellom en virkelig kjærlighet som gjør oss delvis passive og en kjærlighet som «illusjon», der vi forsøker å skape kjærlighet gjennom et rent valg.

Samtidig er ikke kjærlighetens passive dimensjon i seg selv nok for at kjærligheten skal være virkelig. Det forutsetter nemlig også at kjærligheten blir *levd ut* og skaper en historie. Det trenger ikke være noen lang historie (og kanskje forutsetter den heller ikke en kjærlighet som er gjensidig – det står fremdeles ikke klart for meg hva Merleau-Ponty mener om dette). Samtidig virker det viktig å insistere på at dersom kjærligheten blir lukket inne i en evig passiv og latent form, kan den heller ikke være virkelig. Kjærlighetens virkelighet forutsetter at de (eller den) elskende tar opp det de passivt er gitt – av «skjebnen», av «tilfeldighetene», av fortiden – og skaper det om til sitt eget, gir det en levd mening.

3. *Virkelig kjærlighet gjør oss sårbare, men visker oss ikke ut*

Å insistere på kjærlighetens passivitet minner oss om kritikken fra Beauvoir: Hvordan forhindre at kjærligheten, når den innhenter oss, gjør at vi «mister oss selv»? Analysen av kjærlighet som institusjon viser oss imidlertid at dette spørsmålet kanskje er feil stilt i utgangspunktet. Det er nemlig ikke mulig – verken for Merleau-Ponty eller for Beauvoir – å virkelig elske og samtidig forbli intakt som subjekt. Som Rosalyn Diprose (1998) viser i sin diskusjon om generøsitet og seksualitet hos Beauvoir og Merleau-Ponty, er kjærligheten hos Merleau-Ponty (på samme måte som seksualitet) en spesiell erfaring nettopp fordi den på en eksplisitt måte utfordrer vår autonomi som subjekter: den trenger seg på og innebærer at vi «risikerer vår kroppslige integritet» (Diprose, 1998, s. 13). Som Merleau-Ponty insisterer gang på gang, er kjærligheten slik Proust skildrer den virkelig, nettopp fordi den elskede på et eller annet tidspunkt har *smøget seg inn i meg*, besitter meg og har gjort meg fremmed for meg selv. Å bli «totalt oppslukt» av den andre er jo nettopp en passiv opplevelse som gjerne innebærer å føle at man står i fare for å miste seg selv, at man føler seg *ugjort* av den andre: Man vet ikke lenger helt hvem man selv er.

Dette betyr imidlertid ikke at kjærligheten nødvendigvis er selvutslettende. Ifølge Merleau-Ponty kan man faktisk «aldri bli redusert til en ting» (Diprose, 1998, s. 18). Men mer generelt betyr det at likeverdig, ikke-destruktiv kjærlighet – det Beauvoir kaller «autentisk kjærlighet» – ikke må forstås som basert på en type respekt som garanterer vår individuelle autonomi og integritet. Inspirert av Diproses lesning av Merleau-Ponty kan man si at likeverdig kjærlighet heller må forstås som en kjærlighet som, *til tross for at den nettopp utfordrer de elskendes autonomi og integritet*, likevel gjør sitt beste for å respektere den andres frihet – ikke dens «absolutte frihet» (som hos Sartre), men den andres erfaring av frihet som et historisk konstituert felt av konkrete muligheter, gjennomsyret av en personlig historie med personlige erfaringer, traumer og maktrelasjoner, bare for å nevne noe. For at kjærligheten skal være likeverdig må man med andre ord engasjere seg i et arbeid for å forstå den andres partikulære, kontingente bakgrunn og akseptere at den alltid vil påvirke institueringen av den nye historien.

4. *Kjærlighetens mening er åpen og gjør det mulig å elske over tid*

I analysen av kjærligheten som institusjon finner vi at kjærlighetens mening for Merleau-Ponty er grunnleggende åpen, og det gjør at den har større potensiale for å vare enn den tidligere «sanne kjærligheten» som, slik vi så i begynnelsen, vil være over når de elskende forandrer seg. Til tross for at en institusjon utgjør en historie tuftet på en ny mening, og selv om den nye meningen er så inngripende at den slynger seg inn i framtiden og utgjør en referanse for andre erfaringshendelser og et «krav om framtid», er denne nye meningen nemlig ikke absolutt eller gitt en gang for alle. Dette gjelder også kjærligheten. Når den først institueres, er det noe uventet og «interessant» som «smetter inn», og som gjør at vi oppdager den samme relasjonen på ny. Dette bidrar i første omgang til at følelsen og relasjonen konsolideres. Men kjærligheten stopper ikke der: Dens mening er åpen så lenge den varer. Annet kan «smette inn» etter hvert. Det kan være noe som noen ganger ikke lenger er like interessante, eller som noen ganger dreper kjærligheten eller gjør den umulig. Men det kan også være enda flere nye saker som er interessante på en ny måte, og som gjør at kjærligheten fortsetter å utvikle seg videre. Kjærlighetens mening er ikke den samme etter en måned, et år, ti år eller femti år. Den er ikke forutbestemt. Noe fortsetter å skje som gjør at kjærlighetens mening forandrer seg. Dersom kjærligheten består, dersom den fortsetter å være «virkelig», klarer de elskende å inkludere disse nye, uventede hendelsene som banker på i forholdet, de klarer å gjøre det til en del av sin instituerte/instituerende historie.

4. Konklusjon

Kjærlighetsbegrepet hos Merleau-Ponty er et komplekst og litt uoversiktlig tema, som ikke gjøres enklere av at Merleau-Ponty aldri gav det noen systematisk behandling. Analysen og oppsummeringen jeg her har presentert utgjør kun en av flere mulige måter å nærme seg temaet på. Todd May (2017) prioriterer for eksempel i sin lesning i mye større grad skillet mellom ekte og falsk kjærlighet, og måten kjærlighet er en impuls som for Merleau-Ponty er rotfestet – som alle andre menneskelige erfaringer – i den relasjonelle, sansende kroppen, inkludert dens sosiale og seksuelle impuls. Megan Burke (2017) setter i sin lesning søkelyset på Merleau-Pontys ambivalente forhold til det imaginære i sitt syn på kjærlighet. Hun argumenterer for at den senere analysen av «virkelig kjærlighet» som institusjon har et mye mer positivt og aktivt forhold til det imaginære, altså det forestilte, enn tanken om «ekte kjærlighet» tidligere hadde.

Selv har jeg valgt å diskutere noen aspekter ved skillet mellom ekte og falsk kjærlighet fra 1945, for deretter å rette oppmerksomheten mot hvordan fenomenet *institusjon* slik

Merleau-Ponty analyserer det ti år senere kan si oss en hel del om hvordan kjærligheten «setter seg» som følelse og som relasjon og dermed kompletterer og nyanserer den tidligere analysen. Med det grepet har jeg blant annet lagt diskusjonen om det imaginære litt til siden, for heller å insistere på kjærligheten som noe som samtidig er både passivt og aktivt, som er rotfestet i det kontingente, men som samtidig skaper en historie som *veier* på oss, samtidig som dens mening er åpen. Dette gjør det mulig å forstå hvordan kjærligheten både har en tendens til å «sveipe oss med» i et «krav om framtid» som ikke føles «valgt», samtidig som man erkjenner at det i og for seg ikke er noe nødvendig over denne erfaringen, og at det kun kan skje i den grad vi som instituerende subjekter er med å *vill* det – selv om det aldri skjer på akkurat den samme måten som vi hadde tenkt.

Referanser

- Beauvoir, S. d. (2000). *Det annet kjønn* (B. Christensen, Overs.). Pax.
- Burke, M.M. (2017). Love as a Hollow: Merleau-Ponty's Promise of Queer Love. *Hypatia*, 32(1), 54–68. <https://doi.org/10.1111/hypa.12299>
- Diprose, R. (1998). Generosity: Between Love and Desire. *Hypatia*, 13(1), 1–20. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1998.tb01349.x>
- Dufourcq, A. (2005). Institution et imaginaire: La réflexion merleau-pontyenne sur les illusions amoureuses. *Chiasmi International*, 6, 303–342. <https://doi.org/10.5840/chiasmi20056113>
- Landes, D.A. (2013). *The Merleau-Ponty Dictionary*. Bloomsbury.
- May, T. (2017). Merleau-Ponty on Love. I C. Grau & A. Smuts (Red.), *The Oxford Handbook of Philosophy of Love*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199395729.013.37>
- Merleau-Ponty, M. (2010). *Institution and passivity: Course Notes from the Collège de France (1954-1955)*. (Leonard Lawlor og Heath Massey, Overs.). Northwestern University Press.
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of Perception*. (Donald A. Landes, Overs.). Routledge.
- Pettersen, T. (2017). Love – According to Simone de Beauvoir. I L. Hengehold & N. Bauer, *A Companion to Simone de Beauvoir* (s. 160–173). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118795996.ch13>
- Proust, M. (2000). *På sporet av den tapte tid: I skyggen av piker i blomst*. (Anna-Lisa Amadou, Overs.). Gyldendal. (Opprinnelig utgitt 1919.)
- Sartre, J.-P. (2015). *Væren og intet: Et essay om fænomenologisk ontologi (Bind II)*. (Mogens Chrom Jacobsen, Overs.). De norske bokklubbene. (Opprinnelig utgitt 1943.)